

ЕЛЕКТРОНІКА

УДК 620.3

Кутова О.Ю.

Національний технічний університет України
«Київський політехнічний університет імені Ігоря Сікорського»

Душейко М.Г.

Національний технічний університет України
«Київський політехнічний університет імені Ігоря Сікорського»

Шкель К.О.

Національний технічний університет України
«Київський політехнічний університет імені Ігоря Сікорського»

Тимофєєв В.І.

Національний технічний університет України
«Київський політехнічний університет імені Ігоря Сікорського»

ШВИДКИЙ АНАЛІЗ СРБ З ВИКОРИСТАННЯМ БІОСЕНСОРА НА ОСНОВІ ІСПТ

У роботі описано розробку нової біосенсорної системи, побудованої на основі іонселективного польового транзистора для детектування білка гострої фази запальних процесів – С-реактивного білка (СРБ). Описано принцип його роботи і представлено результати експериментів з використанням розведеного стандартного набору проб. Установлено робочий об'єм – 20 мкл і діапазон робочих концентрацій СРБ в розчині для запропонованого сенсора – 0,2 мг/л–25 мг/л. Для запропонованого сенсора чутливість становить 91,25 мВ/(мг/л), а час вимірювання – близько 1 хв. Окрім експериментальних даних, також запропоновано подальші етапи вивчення й удосконалення ІСПТ біосенсора.

Ключові слова: біосенсор, С-реактивний білок, іонселективний польовий транзистор, аналіз, гостра, фаза.

Постановка проблеми. Польові транзистори мають широкий спектр застосування. Зростає зацікавленість до виготовлення сенсорів на основі МДН-транзисторів, завдяки їх вагомим перевагам, а саме: високому співвідношенню сигнал-шум, швидким процесам вимірювання, а також компактності й портативності. Сьогодні існує низка біосенсорів на основі МДН-транзисторів для дослідження взаємодії біомолекул, що є ключовою особливістю біологічних реакцій у системах *in vitro* та *in vivo*. А використання іон селективного польового транзистора (далі – ІСПТ) для таких застосувань набирає популярності. Тому виникає необхідність створення біосенсора С-реактивного білка (далі – СРБ) саме з використанням ІСПТ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. СРБ є багатофункціональним біомаркером гострої фази в разі запалень і захисту від чужорідних

агентів, некрозів та аутоімунних процесів [1–3]. Визначення концентрацій СРБ в біологічних рідинах використовується для прогнозування ступеня ризику розвитку гострого інфаркту міокарда, мозкового інсульту, раптової смерті людей, які не страждають на серцево-судинні захворювання [2–7]. У зв'язку з цим спостереження за вмістом СРБ в сироватці крові або інших біологічних рідинах людини має велике значення для діагностики та прогнозу розвитку запального процесу. Сьогодні більшість вимірювань СРБ виконуються в централізованих лабораторіях, що призводить до значних затримок у часі визначення результату. Саме тому є необхідність розробки мініатюрної сенсорної системи, яка має переваги в часі та зручності.

Постановка завдання. Метою роботи є розробка біосенсорної системи на основі ІСПТ для

швидкого експрес-аналізу вмісту СРБ у фізіологічних розчинах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Усі МДН-транзистори мають три напівпровідникові ділянки: витік, стік і затвор. Між стоком і витоком немає фізичного контакту, але струм між ними проходить по провідному каналу. Напруга між затвором і витоком вмикає або вимикає транзистор. Струм стоку транзистора визначається потоком носіїв, а саме для каналу n-типу це електрони, а для р-типу – дірки. Для МДН-транзисторів р-типу негативна напруга, прикладена до затвору, відкриває його й спричиняє рух дірок через канал від витоку до стоку. Проте в разі прикладання негативної напруги до МДН-транзистора n-типу вона закриває його. Для МДН транзисторів n-типу спостерігається протилежна ситуація, позитивна напруга відкриває канал, а негативна – закриває. Розподіл електричного поля відбувається вертикально вниз і залежить від прикладеної напруги. Коли прикладена напруга досягає деякого порогового значення (напруги насичення $V_{\text{пор}}$), струм починає протікати від витоку до стоку. Напруга насичення визначається як деяке критичне значення напруги між затвором і витоком ($V_{\text{зв}}$), при якій накопичується достатня кількість рухомих електронів чи дірок, що породжують провідний канал. Коли $V_{\text{зв}}$ близька до $V_{\text{пор}}$ чи менша МДН р-типу відкривається, а для МДН n-типу ситуація протилежна, $V_{\text{зв}}$ повинна бути більша за $V_{\text{пор}}$, щоб утворився канал між витоком і стоком. Рівняння, яке наведено нижче, широко використовується для теоретичного пояснення роботи МДН-транзистора з метою з'ясування причин змін електричного поля в режимі насичення чи в активному режимі.

$$I_c = \frac{1}{2} \mu_p C^* \left(\frac{W}{L} \right) (V_{\text{зв}} - V_{\text{пор}})^2, \quad (1)$$

де μ_p – мобільність дірок, C^* – ємність підзатворного діелектрика, L – довжина каналу, W – ширина каналу, $V_{\text{пор}}$ – напруга насичення та прикладена напруга зміщення $V_{\text{зв}}$.

Щільність поверхневих зарядів аналіту впливає на прикладену напругу $V_{\text{зв}}$. Щоб детектувати біологічні молекули, використовуючи МДН-транзистори, досліджуваний зразок речовин повинен бути прив'язаний до активного чутливого шару.

Тоді рівняння (1) зміниться:

$$I_c = \frac{1}{2} \mu_p C^* \left(\frac{W}{L} \right) (V_{\text{зв}} - V_{\text{пор}} + V_{\text{біо}})^2. \quad (2)$$

Додатковий доданок $V_{\text{біо}}$ істотно впливає на струм I_c . Відповідно до описаного вище прин-

ципу, струм стоку збільшується, коли негативно заряджені молекули прив'язуються до поверхні підзатворного діелектрика МДН-транзистора.

Електричне поле, викликане змінами щільності поверхневих зарядів аналіту поблизу затвора, рівне напрузі затвору.

Серед усіх наявних сьогодні типів МДН-транзисторів метал-оксид-напівпровідник польові транзистори є найпоширенішими. В основі його роботи лежить використання електричного поля, яке модулює за формою та розміром канал між стоком і витоком, що називається модуляцією довжини та форми каналу. У відповідь на досліджуваний аналіт затвор контролює потік дірок через канал, сформований між стоком і витоком, так змінюючи струм I_c . Такий тип біосенсора використовують для аналізу ДНК-білкової взаємодії [8].

Використання ІСПТ як сенсора являє собою перспективний інструмент для біологічного застосування. Структурно ІСПТ та МДН-транзистори подібні. Загалом ІСПТ немає металевого затвора, оскільки він замінений на іончутливу мембрану, розчин електроліту й електрод порівняння. Значення струму в ІСПТ цілком залежить від щільності заряду молекул аналіту на поверхні затвору.

Незважаючи на численні переваги у використанні МДН-біосенсорів, вони все ще мають проблеми, пов'язані з дебаївською довжиною екранування. Інколи обмеження щодо дебаївської довжини вважаються основними для пристроїв на основі МДН-транзисторів. В останні три десятиліття прикладено значні зусилля для покращення структури МДН-транзисторів з кращою продуктивністю і зняття фізичних обмежень МДН-технології.

Для розпізнавання біомолекул (рецепторів) найчастіше використовують антитіла як захоплюючий елемент для виявлення, ізоляції та кількісного аналізу досліджуваного розчину, оскільки вони можуть специфічно зв'язуватися з антигеном. Під час утворення комплексу «антиген-антитіло» відбуваються істотні зміни в потенціалі на затворі через зміну поверхневого заряду.

У роботі досліджується сенсор на основі ІСПТ для визначення концентрацій СРБ в біологічних рідинах.

Для проведення експерименту використовували мультиметр Keithley 2410, програмне забезпечення Origin, фосфатний буферний розчин (pH = 7,4), антитіла Mix-n-Stain™ Biotin reagent MSDS available (Biotin Antibody Labeling Kit), стрептавін-HRP, біотин, TritonX100 концен-

трацією 1% і 2%, моноклональні антитіла СРБ, С-реактивний білок (СРБ) від MyBioSource.com чистота > 95% (SDS-PAGE (нередукований): одночастотний 21kDa). Використовували розведений стандартний тестовий набір з концентраціями: 0 мг/л, 0,25 мг/л, 1 мг/л, 2,5 мг/л, 10 мг/л, 25 мг/л. Для перевірки виконаних розведень використовували NanoDrop™ 2000/2000c Spectrophotometers.

ІСПТ біосенсор є польовим транзистором р-каналу типу метал-діелектрик-напівпровідник, який виготовлено на кремнієвій пластині (Si-n-тип, напівпровідник) легованій фосфором (n-тип), з опором 4,5 Ом/□, орієнтацією (111), товщиною 450 мкм. Як підзатворний діелектрик вибрано SiO₂-CeO₂, товщиною 60 нм. Діоксид кремнію одержано шляхом термічного окислення, а тонкий шар оксиду церію – методом «окислення металевого дзеркала». Омичні контакти з р-Si зроблені з алюмінію, ізоляція робочої ділянки – клей ВК-9.

Вибір робочої напруги на електроді порівняння здійснювався з робочою характеристикою польового транзистора, що знімалася при U_{св} = 2,5 В (рис. 1). При U_{зв} = -5В проводили вимірювання розчинів з різними концентраціями СРБ. На першому етапі на очищену поверхню біосенсора наносили стрептавідин на 12 год. (знижує неспецифічне зв'язування та покращує зв'язування антитіла з поверхнею сенсора). Після змивання фосфатним буфером незв'язаних залишків реактиву наносили кон'югатантитіл до СРБ, мічений з пероксидазою хрому й біотином (20 мкл), і залишали на 15 хв. І лише після повторного змивання буферним розчином незв'язаних залишків комплексу та вимірів для буферного розчину проводили вимірювання для різної концентрації антигену (СРБ) в діапазоні 0–25 мг/л. Між вимірюваннями поверхню біосенсора промивали буферним розчином з 1%-TRITONX100. Для надійності утворення комплексу АТ-АГ після нанесення проби перед вимірюванням очікували близько 5 хв. Вимірювання зразків проводили в бік збільшення концентрацій. Кожне вимірювання зразка СРБ проводили щонайменше три рази й розраховували середнє значення.

Результати та обговорення

З робочою характеристикою ІСПТ (рис. 1), знятої при фіксованій напрузі між стоком і витоком U_{св} = 2,5, вибирали робочу напругу на затворі U_{зв} = -5В, при якій знімали вихідні характеристики ІСПТ при різних концентраціях СРБ в стандартних розчинах (рис. 2).

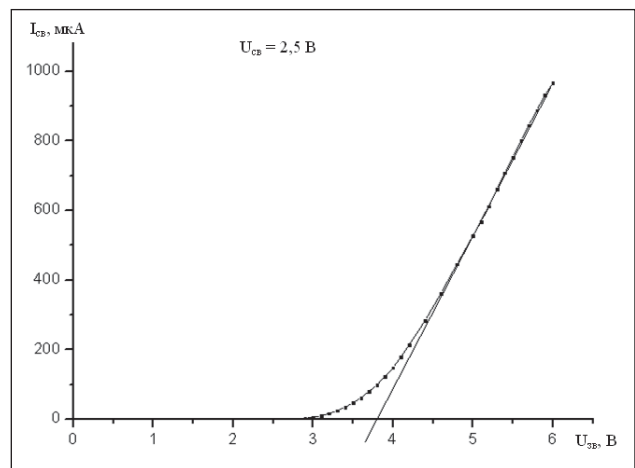

Рис. 1. Робоча характеристика біосенсора при U_{св} = 2,5В

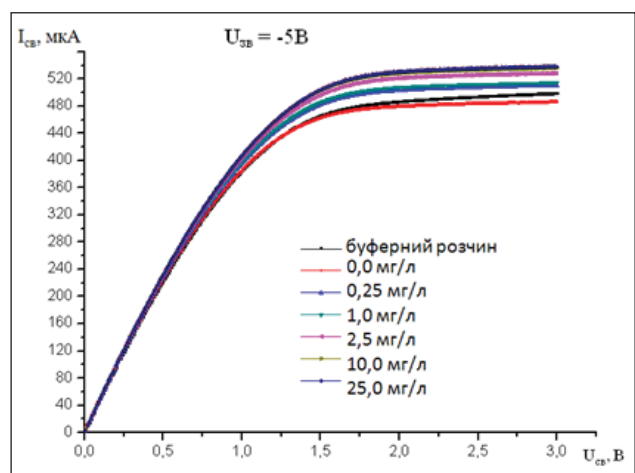

Рис. 2. ВАХ ІСПТ при різних концентраціях СРБ стандартного набору при U_{зв} = -5В

Похибка проведених розведень стандартного набору концентрацій перевірялась за допомогою NanoDrop™ 2000/2000c Spectrophotometersta, становила 1–2%. Час проведення одного вимірювання становить 47+/-2 с.

З отриманого сімейства ВАХ при U_{св} = 2,5 і напруги на затворі U_{зв} = -5В визначали чутливість сенсора як кут нахилу характеристики ΔU_{зв} = f(C), використовуючи рис. 1, 2 (рис. 3). Апроксимуючи отриману залежність ΔU_{зв} = 0,12–0,11*exp(-0,86*C) і значення чутливості:

$$\alpha = \frac{d\Delta U_z}{dC} = 91,25 \text{ мВ}/(\text{мг/л}).$$

У разі зміни концентрації антигену зміна значення струму для транзистора має лінійну кореляцію й описується логарифмом концентрації в діапазоні від 0,25 мг/л до 25 мг/л. Показник R²-лінійної залежності значення струму для вимірюваного діапазону близький до одиниці (R² = 0,98), означає, що розроблений біосенсор має високий потенціал для практичного застосування у визначенні СРБ в розчинах (рис. 4).

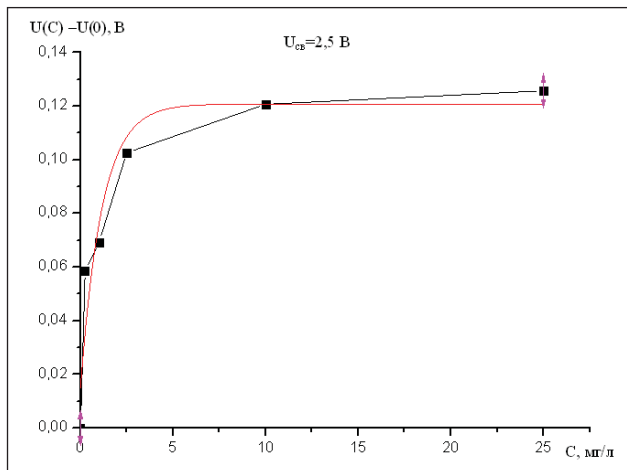

Рис. 3. Залежність зміни напруги на затворі ΔU_3 від концентрації СРБ

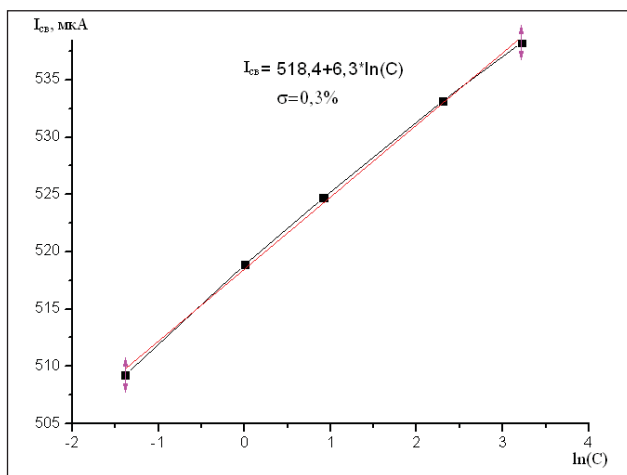

Рис. 4. Графік лінійної залежності струму від логарифму концентрації

У процесі експерименту зафіксовано час для проведення одного вимірювання є меншим, ніж 1 хв. Також для забезпечення точності вимірювань необхідно враховувати температуру та освітлення. Так як біологічним об'єктом роботи є білок, то варто приділити необхідну увагу температурі процесу. Як відомо, при високих температурах реакція відбуваються швидше і краще, а при низьких температурах збільшується час проходження реакції. Варто зазначити, що рекомендовано не перевищувати температуру більше за 50°C , щоб уникнути денатурації білка й утрати структури СРБ, що визначається, у розчині. Установлено, що найбільш оптимальною робочою температурою є $19 \pm 2^{\circ}\text{C}$.

Висновки. У результаті вперше розроблено модифікацію ІСПТ, яка дає змогу визначати вміст СРБ в розчинах у встановленому діапазоні детектування. Запропонований біосенсор відрізняється простотою конструкції, дешевизною та широкою доступністю матеріалів (Si, SiO₂, CeO₂), а швидкість вимірювання становить до 1 хв. Для запропонованого сенсора чутливість становить $\alpha = 91,25$ мВ/(мг/л). Максимальна концентрація, що була виміряна, – 25 мг/л. Вимірювання більших значень не проводилися, так як вони не мають клінічного значення. Запропонований датчик є перспективним і достатньо чутливим для виявлення СРБ у крові людини для використання з метою діагностики запальних процесів. Отже, отримане значення чутливості підтверджує можливість використання цього біосенсора, а дослідження його порогу буде проводитися в наступних дослідженнях.

Список літератури:

1. Hom N.M., Promptmas C and Kesara W.-A. Detection of DNA Hybridization Using Protein A Modified Ion Sensitive Field Effect Transistor, *Analytical Letters* 48 (7). 2015. P. 1128–1138.
2. Dong Z., Wejinyaa U.C., Elhajj I.H. Fabrication and testing of ISFET based pH sensors for microliter target solutions, *Sensors and Actuators A: Physical*. 2013, 194. P. 181–187.
3. Poghosian A., Ingebrandt S., Offenhäusser A., Schöning M.J. Field-effect devices for detecting cellular signals. *Semin. Cell Dev. Biol.* 2009, 20 (1). P. 41–48.
4. Clark L.C.Jr. and Lyons C. Electrode Systems for Continuous Monitoring in Cardiovascular Surgery, *Annals of the New York Academy of Sciences*. Vol. 102, 1962. P. 29–45. doi:10.1111/j.1749-6632.1962.tb13623.x.
5. Kutova O., Dusheiko M., Obukhova T., Maksimchuk N., Borodinova T., Tymofeev V. H₂O₂ sensor based on MOSFET with active layer in substrate area, *Sensor Electronics and Microsystem Technologies*. 2017 – T. 14. № 4. P. 5–12.
6. Bergveld P. Development of an ion-sensitive solid-state device for neurophysiological measurements, *IEEE Trans. Biomed Eng.* 17(1), 1970. P. 70–71.
7. Steve. Caras, Jiri. Janata, Field effect transistor sensitive to penicillin, *Anal Chem*, 1980, 52 (12). P. 1935–1937.
8. Han S.H., Kim S.K., Park K., Yi S.Y., Park H., Lyu H., Kim M. and Chung B.H. Detection of mutant p53 using field-effect transistor biosensor, *Anal. Chim. Acta* 2010, 665 (1). P. 79–83.

БЫСТРЫЙ АНАЛИЗ СРБ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ БИОСЕНСОРА НА БАЗЕ ИСПТ

В работе описано разработку новой биосенсорной системы, построенной на базе ионселективного полевого транзистора для детектирования белка острой фазы воспалительных процессов – С-реактивного белка (СРБ). Представлены принцип его работы и результаты экспериментов, используя разбавленный стандартный набор проб. Установлено рабочий объем – 20 мкл и диапазон рабочих концентраций СРБ в растворе для предложенного сенсора – 0,2 мг/л–25 мг/л. Для предложенного сенсора чувствительность составляет 91,25 мВ/(мг/л), а время непосредственного измерения – около 1 мин. Также предложены дальнейшие этапы изучения и усовершенствования ИСПТ биосенсора для СРБ.

Ключевые слова: биосенсор, С-реактивный белок, ионселективный полевой транзистор, анализ, острая, фаза.

RAPID CRP ANALYSIS USING ISFET BIOSENSOR

In this work new biosensor system based on ion selectivity field effect transistor is proposed. This sensor is used to detect the acute phase protein – C-reactive protein (CRP). There is the working principle and the results of experiments using a diluted standard samples kit. A working volume is only 20 μ l and a range of working concentrations of CRB in the solution for the proposed sensor is 0.2 mg/L–25 mg/L have been established. For the proposed sensor, the sensitivity is 91.25 mV/(mg/L), and the measurement time is just about 1 min. In addition to experimental data, further stages of research and ISFET biosensor's improvement are proposed.

Key worlds: biosensor, C-reactive protein, ion sensitivity field effect transistor, analysis, acute, phase.